

[\[Detta nummers förstasida\]](#) [\[Om HumaNetten\]](#) [\[Institutionen för humaniora\]](#)

Recension av *Kiruna - 100-årsboken*. Red. Kjell Törmä. Utgiven av Kiruna Kommun, 2000. Band 1-2. 250 resp. 252 sidor. Ca 425 kr.

Av Marie Werndin, forskningsbiträde i nordiska språk vid Växjö universitet

Nå äre nå speciellt me Kiruna

"Jag ska gå till Kirunas universitet för att lära mig något nytt" lär en man ha sagt till sin fru på väg till badhusets bastu för att träffa de andra gubbarna, för att sedvanligt diskutera aktuella samhällsfrågor.

Det är något speciellt med staden Kiruna och de människor som valt att leva där. Samhällsklimatet har alltid varit präglad av folkligt engagemang och politiska debatter. Samhällets historia och stadens uppbyggnad, med de språk- och kulturmöten detta inneburit, har skapat en livssyn och mentalitet vars motsvarigheter är svåra att finna någon annanstans. Att stadens blott hundraåriga historia inte liknar någon annan är invånarna väl medvetna om. När Kirunabon skriver om Kiruna genomsyras framställningen inte sällan av påtaglig lokalpatriotism. Denna stolthet över sitt ursprung har dock aldrig tillåtits övergå i någon form av skrytsamhet eftersom detta beteende alltid varit bannlyst i staden, troligtvis tack vare den kultur tornedalingarna fört med sig.

Bokverket *Kiruna - 100-årsboken*, utgiven av Kiruna kommun med anledning av Kirunas 100-årsjubileum den 27 april 2000, genomsyras av denna genuina Kiruna-mentalitet. Här behöver man inte ställa frågan om vad som gör Kiruna så säreget och inte heller försöker man konkret besvara någon sådan fråga. Överflödiga verbala utläggningar har aldrig varit nödvändiga eller speciellt populära i samhället. Den historia som här berättas i enkla ordalag och bilder talar för sig själv. Mer än så behövs inte. Här presenteras en ärlig bild av samhället, dess historia och inte minst dess människor. Stundtals bjuder även Kirunaborna på sig själva och på den lokala folkhumorn med en självdistans som är både roande och beundransvärd. I denna historieskildring av Kirunas hundra första år presenteras främst fakta om stadens uppbyggnad, framväxt och näringsliv med belysande redogörelser för det omfattande föreningslivet och fackpolitiken. Men här finns även plats för vardagsliv och berättelser om granligor, raggarliv och rejäla bastubad.

Detta bokverk lyfter fram Kirunas historia på ett nytt sätt eftersom det folkliga ständigt är närvarande. Den vanliga samhällsmedborgaren finns inte bara omtalad i verket utan är även en aktiv skapare av det. Bokverket är nämligen en produkt av ett gediget arbete, till stor del ideellt, där 52 skribenter representerande flera generationer skrivit om både stort och smått. Här blandas vitt skilda ämnen och stilar. Ingenting är större, bättre eller viktigare än något annat, vilket i sig säger väldigt mycket om samhällsbilden och mentaliteten i Kiruna. Detta gör att man i denna historieskildrings uppkomst och form faktiskt kan urskilja ett inslag av metaberrättande. Historiska redogörelser med källhänvisningar kompletteras med folkliga berättelser och kåserier. Skribenterna är allt från akademiker och vana skribenter till hemmafruar och gruvarbetare. I *Kiruna - 100-årsboken* har dessutom inte bara samer utan även kvinnor fått mer plats än i tidigare historieskildringar av Kiruna. En fjärdedel av skribenterna är kvinnor och sociologen Kerstin Hägg, som tidigare skrivit sin doktorsavhandling om kvinnor och män i Kiruna, berättar i ett kapitel om de första kvinnornas vardagsliv och villkor i samhället.

Redaktionsgruppen, med huvudredaktör Kjell Törmä, har lyckats väl med att sammanställa de olika ämnesområdena och textgenrerna till en mycket informativ helhet. Den historiska överblicken kompletteras väl med samtida skildringar av samhället. Kontrasten mellan stort och smått på olika nivåer, innehållsligt och stilmässigt, bidrar endast till en mer varierad och lättsam läsning. Förutom presentationer av betydelsefulla och historiska lokala kändisar som Hjalmar Lundbohm och Johan Turi, finns även plats för vanliga Kirunabor och lokala kändisar av vår tid som Bastu-Kalle. Det rika bildmaterialet är ovärderligt i ett verk som detta och ett plus är att det här inte bara utgörs av de vanliga arkivbilderna av fotografen Borg Mesch, utan även av förut opublicerade privata bilder. Även ett urval av Kirunas konstskatt presenteras. Dessutom finns skisser över stadsplan och tätort.

Något som är intressant ur lingvistisk synvinkel är den centrala plats språket har i många av verkets kapitel. Förutom att skribenterna i sina framställningar visar prov på mentalitet och språkbruk i Kiruna, diskuteras även språket i flera av texterna: *Varför heter arken egentligen ark?* Är det verkligen en liten kista man ligger i när man pimplar? Att kulturen påverkar språkbruket och tvärtom, exemplifieras vid flera andra tillfällen. I bastun sägs samtalsstenen vara hård men humoristisk och debattinläggen är här, i stundens hetta, korta och högljudda. Folkhumorn är ett återkommande tema och är något som speglas i språkbruket. Den uppfinningsrikedom som syns i namngivandet av byggnader och platser i Kiruna beskrivs också vara en produkt av denna humor. Vad sägs t.ex. om att bo i *Snusdosan* eller i *Spottkoppen*? Det sägs faktiskt att hela världen går att finna i Kiruna. Här står exempelvis *Berlinmuren* fortfarande kvar. Det går också bra att göra en utflykt till *Peking*, men se upp om du ska besöka *Jerusalem*, för i Kiruna ligger det nämligen i *Sibirien*.

Frispråkigheten och ärligheten i denna historieskrivning har dock sitt pris. För tyvärr ges även mindre smickrande prov på vad den s.k. folkhumorn kan åstadkomma, och de säger mer om den negativa sidan av stadens mentalitet än om språkbruket. Att utomhusbadet i folkmun kom att kallas för *Persiska viken* p.g.a. det stora antalet flyktinginvandrare som det första året nyttjade anläggningen, är kanske något man inte borde skyltat med. Mer positivt är att även de viktiga aspekterna som flerspråkigheten och språkliga hinder i staden diskuteras. Dessutom finns för den språkintresserade ett kapitel om Esperantoklubben och journalisten Lars Lindbergs kåserande betraktelse över Kirunamålet. Han beskriver svenskan i Kiruna som en utjämnad dialekt, utformad med humor och egenheter: "Ska vi gå på tjååga å köpa karra? Det är kirunamål". För så säger nämligen den Kirunabo som vill gå till affären för att köpa godis. Det finländska och tornedalsfinska inslaget i språket i Kirunas har alltid varit påtagligt. I gruvan talas gruvengelska, en blandning av tornedalsfinska och svenska som bygger på praktiska lösningar: "Hoja. Mulla on hemski huvudvärki", säger tornedalsfinnen som är bakfull och vidare översättning behövs inte i Kiruna. I Kirunamålet är uttalet viktigt, och viktigast är det markerade hårda *r*-et. Lindberg sammanfattar att det som är tydligt och fungerar bra tar Kirunamålet hand om. Även denna språkbeskrivning speglar staden och dess mentalitet; det ska vara enkelt, rakt och rättfram utan några konstigheter eller krusiduller. Ärlighet och en smula humor, det fungerar alltid, åtminstone i Kiruna.

Mångfalden av skribenter, stilar och ämnesområden i en unik sammansättning gör bokverket nyanserat, belysande och även underhållande för alla slags läsare. *Kiruna 100-årsboken* riktar sig dock främst till Kirunabor, men den breda repertoaren av ämnen som historia, politik, arkeologi, arkitektur och språkfrågor gör även läsningen intressant för andra som är intresserade av eller vill veta mer om Kiruna, dess historia, kultur och människor. Den yngre generationen är sparsamt representerad, men av naturliga skäl får de skriva sin egen historia senare. Då den omfattande sport- och fritidsverksamhet som bedrivs i Kiruna skulle utgöra material för en egen bok, kan sammanfattningsvis sägas att denna beskrivning av Kirunas första hundra år är närmast komplett. Naturligtvis ryms inte allt om alla och för alla i ett bokverk, men här finns lite om mycket för många, och det räcker väl för många timmars intressant, lärorik och även roande läsning. För visst är det något speciellt med Kiruna.

© [Marie Werndin](#)